

Kocaeli **ilahiyat** Dergisi

ISSN: 2564-677X

Kocaeli Theology Journal

MUHAMMED SALİH TANRIBUYRUĞU VE MUHİTÜ’T-TECVİD İSİMLİ RİSALESİ

MUHAMMAD SALIH’S TREATISE ON THE LAW OF GOD AND MUHITU’T-TAQWID

Muhammet Mustafa SERDAŞ

Y. Lisans Öğr. Yalova Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim
Dalı

muhammetmustafaserdas@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-5353-1433>

Ahmet GÖKDEMİR

Doç. Dr., Yalova Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Kur’ân Okuma ve Kıraat Bilim Dalı,
ahmetgokdemir81@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-5436-0541>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 14 Mayıs 2022 / 14 May 2022

Kabul Tarihi / Accepted: 25 Mayıs 2022 / 25 May 2022

Yayın Tarihi / Published: 25 Haziran 2022 / 25 June 2022

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran 2022 / June 2022

Cilt: 6, Sayı: 1 Volume: 6, Issue: 1, Sayfa / Pages: 255-276

Cite as / Atfı: Serdaş, Muhammet Mustafa – Gökdemir, Ahmet. “Muhammed Salih Tanrıbuyruğu Ve Muhitü’-Tecvid İsimli Risalesi [Muhammad Salih’s Treatise On The Law Of God And Muhitü’-Taqwid]”. Kocaeli İlahiyat Dergisi- Kocaeli Theology Journal, 6/1 (Haziran/June 2022), 255-276.

İntihal: Bu makale, intihal tarama programlarıyla taranmış ve intihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned with plagiarism screening programs and plagiarism has not been detected.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği yazar(lar) tarafından beyan olunur.

Ethical Statement: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

OPEN ACCESS

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kider>

Yazar(lar) / Author(s):**Muhammet Mustafa SERDAŞ - Ahmet GÖKDEMİR**

Finansman / Funding: Yazarlar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadıklarını kabul ederler / The authors acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Yazar Katkıları / Author Contributions:

Çalışmanın Tasarlanması / Conceiving the Study: MMS (%60), AG (%40)

Veri Toplanması / Data Collection: MMS (%70), AG (%30)

Veri Analizi / Data Analysis: MMS (%70), AG (%30)

Makalenin Yazımı / Writing up: MMS (%80), AG (%20)

Makale Gönderimi ve Revizyonu / Submission and Revision: MMS (%80), AG (%20)

Çıkar Çatışması / Competing Interests: Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan ederler / The authors declare that they have no competing interests.

Özet

Osmanlı tecvîd sahasında yapılan çalışmalardan biri de Osmanlı Devleti'nin son devrinde yaşayan ilim adamlarından Muhammed Salih Tanrıbuyruğu'na (ö. 1986) aittir. Onun *Muhitü't-tecvîd* isimli eseri, otuz bir sayfadan müteşekkil olup Osmanlıca'dır. Mezkûr risâle, yazarın ifadesiyle hafızlığa çalıştırdığı talebelerinin istifadesi için yazılmıştır. Salih Tanrıbuyruğu'nun bu risâlesi tecvîd konularının akıcı bir dil kullanılarak anlatıldığı kıymetli bir eserdir. Zira bu çalışma içeriğinde kolay ve özet bilgi niteliğindeki ayrıntılarla son derece önemli bir telifdir.

Eserle ilgili bağımsız bir çalışma yapılmadığı görülmüştür. Dolayısıyla hem metot hem de içerik açısından, *Muhitü't-tecvîd* isimli eseri daha yakından tanıma ve sahadaki diğer eserlerle karşılaştırarak kaynaklardaki yerini belirlemek amacıyla bu çalışma kaleme alınmıştır. Bu bağlamda makalede öncelikle Muhammed Salih Tanrıbuyruğu'nun hayatı, ilmi kişiliği ve eserlerine değinildikten sonra *Muhitü't-tecvîd* adlı risâlesinin içeriği ele alınmıştır. İncelemeler sonucunda Muhammed Salih Tanrıbuyruğu'nun genel olarak tecvîd konularını ustaca ele aldığı bu risâlenin, Kur'ân tilâvetini yapanlar için önemli bir kaynak; kıraat ve Kur'an okutan üstatlara da başucu niteliğinde faydalı bir çalışma olduğu kanaatine varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Kıraat, Tecvîd, Muhammed Salih Tanrıbuyruğu, *Muhitü't-tecvîd*.

Abstract

One of the studies carried out in the field of Ottoman tajvîd belongs to Muhammed Salih Tanrıbuyruğu (d. 1986), one of the scholars who lived in the last period of the Ottoman Empire. His work, *Muhitü't-tecvîd*, consists of thirty-one pages and is in Ottoman Turkish. The aforementioned treatise was written for the benefit of his students, who, in the words of the author, were trained as hafiz. This treatise of Salih Tanrıbuyruğu is a valuable work in which the subjects of tajwid are explained using a fluent language. Because this work is an extremely important copyright with its easy and summary information in its content.

It has been observed that there has been no independent study on the work. Therefore, in terms of both method and content, this study has been written in order to get to know the work named *Muhitü't-tecvîd* more closely and to determine its place in the sources by comparing it with other works in the field. In this context, after the life, scientific personality and works of Muhammed Salih Tanrıbuyruğu are mentioned in the article, the content of his treatise named *Muhitü't-tecvîd* is discussed. As a result of the examinations, this treatise, in which Muhammad Salih Allah's commandment deals with the issues of tacvîd in general, is an important source for those who recite the Qur'ân; It has been concluded that it is a useful work as a bedside for the masters who teach recitation and the Qur'ân.

Keywords: The Qur'ân, Qiraat, Tajvîd, Muhammad Salih Tanrıbuyruk, *Muhitü't-Tecvîd*.

GİRİŞ

Muhammed Salih Tanrıbuyruğu, *Muhîtü't-tecvîd* adlı risâlesinin mukadime bölümünde tecvidin tarifi, hükmü, kıraat imamları, Kur'ân öğrenmenin fazileti, İmam Âsım'ın ikinci râvîsi Hafs'ın rivâyetinin tercih edilmesi gibi konuları ele almıştır. Salih Efendi, sonrasında ise sade bir dille tecvid konularını işlemiştir. O, risâlenin uyarılar bölümünde imâle, teshîl, işmâm, secde âyetlerinin hükmü, sâd ve sîn okunan kelimeler, hâ-i sekt, sekte ve vakf konularını; faydalı bilgiler bölümünde ise istiâze-besmele, lahn, vakf ve vasl halinde farklı okunan vecihler ile Kur'ân kıraatinde usûller gibi meselelere yer vermiştir. Mezkûr risâlenin son bölümünde ise harflerin mahreçleri işlenerek eser tamamlanmıştır.

Bu çalışmada öncelikle, Muhammed Salih Tanrıbuyruğu'nun hayatı ve ilmi kişiliğine yer verilecek olup akabinde *Muhîtü't-tecvîd* isimli risâlenin değerlendirilmesi yapılacaktır.

1. Muhammed Salih Tanrıbuyruğu'nun Hayatı ve İlmî Kişiliği

Muhammed Sâlih Tanrıbuyruğu, 1892 yılında İzmir'in Konak ilçesinin Fâikpaşa Mahallesi'nde doğmuştur. Salih Efendi, ilim ehli olan Hacı Ahmed Efendi'nin torunudur. Ayrıca o, Hisar Camii'nin¹ imamlarından Keçecizâde ile amca oğludur. Anne-babasını erken yaşta kaybeden Tanrıbuyruğu, halası Fatma Hanım ve eniştesi tarafından yetiştirilmiştir.

Salih Efendi, on yaşında hafızlığını bitirip Sâlepçioğlu Medresesi'ne² giderek Arapça ve dinî ilimleri tahsil etmiştir. O, medrese eğitimini tamamlama-

1 İzmir Hisarönü'nde bulunan Hisar Camii'nin çeşitli kaynaklarda Latin Kilisesi'nden çevrildiği, bazı kaynaklarda ise Aydınöğlü Özdemiroğlu Molla Yakub Bey tarafından 1597-1598 senelerinde inşa edildiği rivâyet edilmiştir. Hisar Camii, ismini, Hisar'ın aşağısında bulunan kapının önünde olması sebebiyle almış; 1813, 1868 ve 1881 depremlerinde zarar görmüş ve sonrasında onarılmıştır. Moloz taş ve kesme taştan inşa edilen cami, kare şeklinde olup; sekiz sütun üzerine konulan merkezi ve onu taşıyan altı kubbe ile çevrilidir. Bk. Kültür ve Turizm Bakanlığı, "İzmir İl Kültür ve Turizm Bakanlığı", erişim: 21 Ekim 2021, <https://izmir.ktb.gov.tr/TR-210571/tarihi-camiler.html>.

2 İzmir Kemeraltı'ndaki bu yer, 1893 tarihine ait vakfiyede belirtildiğine göre, Sâlepçizâde Ahmed Ağa tarafından yaptırılmış olup, mektep, derşane ve medresesi bünyesinde içinde barındıran bir camidir. Bk. Mübahat S. Kütükoğlu, "İzmir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV yayınları, 2001), 23/526.

dıktan sonra dönemin ileri gelen hocalarından kıraat ilmini³ okumuş; on sekiz yaşına gelince Kestanepazarı Camii'ne imam olarak atanmıştır. Tanrıbuyruğu, aynı zamanda burada Kur'ân kursunda öğrenci yetiştirmiş ve kırk altı sene bu hizmetleri aralıksız devam ettirmiştir. Onun yapmış olduğu bu hizmetler dönemin Diyanet İşleri Başkan yardımcısı olan Ahmed Hamdi Akseki⁴ tarafından görülmüş ve takdirle karşılanmıştır. Dolayısıyla Demircili Dersiâm Ali Rıza Efendi'nin de büyük katkılarıyla, Salih Tanrıbuyruğu, 1945 tarihinde Kestanepazarı Kur'ân Kursu'na resmî hüviyet kazandırmıştır.⁵ Salih Efendi, burada talebelere ders vermekle yetinmemiş aynı zamanda kursun barınma ve iâşe ihtiyaçlarını da karşılamak için gece gündüz çalışmıştır.⁶

Salih Efendi, Alaşehir'de yaklaşık iki yıl kadar müftülük vazifesini yürütmüştür. Bu süre zarfında irşad ve tebliğ hizmetlerinin yanında bir de Kur'ân Kursu açmıştır. O, Alaşehir'de İmam-Hatip okulu açıldığında, burada Kur'ân-ı Kerîm, fıkıh ve akâid dersleri vermiş; Şeyh Câmîi'nde ise bayanlara çarşamba günleri ders yapmış ve vaaz etmiştir.⁷ Salih Efendi, ömrünü Kur'ân'a adanmış ve birçok hâfız yetiştirmiştir. Salih Efendi'nin kıraat ilminde icazet verdiği talebeleri de olmuştur.⁸

Salih Efendi, 16 Mart 1986 tarihinde İzmir'deki evinde vefat etmiş ve Karşıyaka mezarlığına defnedilmiştir.⁹

- 3 Kıraat, Kur'ân kelimelerinin edâ keyfiyetlerinde ve yapılarında meydana gelen farklılıklardır. Bu farklılıkları, nakledenlerine (imam ve râvilerine) nispet ederek bildiren ilme de kıraat ilmi denilmektedir. Bk. Murat Akkuş, "İbnü'l-Cezerî'de İndirac Usûlü", *Uluslararası İbnü'l-Cezerî Sempozyumu* (Ankara: DİB Yay, 2021), 551.
- 4 Ahmed Hamdi Akseki, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi hadis müderrisi, Diyanet İşleri Reisliği Hey'et-i Müşavere Âzâlığı ve Diyanet İşleri Başkan yardımcılığı vazifelerini yürütmüştür. Akseki, 1947 yılında üçüncü Diyanet İşleri Başkanı olmuş; 9 Ocak 1951 tarihinde görevi başında vefat etmiştir. Bk. Süleyman Hayri Bolay, "Akseki, Ahmet Hamdi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV yayınları, 1989), 2: 293-295.
- 5 Ahmet Ziya Zabtçı, *İbadetlerim* isimli kitabındaki takdim yazısında Hacı Salih Tanrıbuyruğu'nun Kestanepazarı Kur'ân Kursu'nun kurucusu olduğunu ifade edilmektedir. Bk. H. Salih Tanrıbuyruğu, *İslâm İtikadı ve Ehl-i Sünnet İtikatları, İmân'ın Şubeleri, İbadetlerimiz*, 18.
- 6 Tanrıbuyruğu, *İslâm İtikadı ve Ehl-i Sünnet İtikatları, İmân'ın Şubeleri, İbadetlerimiz*, 18.
- 7 Tanrıbuyruğu, *İslâm İtikadı ve Ehl-i Sünnet İtikatları, İmân'ın Şubeleri, İbadetlerimiz*, 19.
- 8 Tanrıbuyruğu, *İslâm İtikadı ve Ehl-i Sünnet İtikatları, İmân'ın Şubeleri, İbadetlerimiz*, 29.
- 9 Tanrıbuyruğu, *İslâm İtikadı ve Ehl-i Sünnet İtikatları, İmân'ın Şubeleri, İbadetlerimiz*, 29.

1.1. Eserleri

Salih Tanrıbuyruğu'nun üçü kıraat alanında olmak üzere toplamda on dört eseri bulunmaktadır. Onun kıraat alanındaki eserleri; *Muhîtü't-Tecvîd*, *Kur'an-ı Kerim Okunuş Usul Cedveli-1* ve *Kur'an-ı Kerim Okunuş Usul Cedveli-2*'dir.

1- *Muhîtü't-Tecvîd*: Eser, İmam Âsım'ın ikinci râvîsi olan Hafs'ın ri-vâyetlerine değinmiştir. Salih Efendi, risâleyi henüz on sekiz yaşında iken kaleme almıştır. Eser, Keşişyan Matbaası tarafından, İzmir'de 1329 yılında yayımlanmıştır.¹⁰

2- *Kur'an-ı Kerim Okunuş Usûl Cedveli-1*: Risâle, altında مد yazılan ve med yapılarak okunan kelimeler ve altında قصر yazılan ve med yapılmayan kelimeler olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Buna göre altında مد yazılan kelimeler; okunuşu ve yazılışı ayrı ayrı olacak şekilde tablolarda hazırlanmıştır. Altında قصر yazılan kelimeler de Kur'an'daki okunuşu, yazılışı ve vakf hali olmak üzere üç bölmeli bir tablo halinde hazırlanmıştır. Eser, Tarakçı Matbaası tarafından 1963'te yayınlanmıştır.¹¹

3- *Kur'an-ı Kerim Okunuş Usul Cedveli-2*: Eser, Kur'an'daki hemze-i kat', hemze-i vasl ve med harfinden sonra hemze-i kat'lı kelimeler olmak üzere üç başlıkta ele alınmıştır. Eser, Akay Matbaacılık ve Ticaret tarafından 1996'da telif edilmiştir.¹²

1. *Muhîtü't-Tecvîd*

Bu kısımda sırasıyla eserin yazılış amacı, mukaddimesi ve içerdiği konular ele alınacaktır. Bu esnada özellikle mezkûr risâleyi diğer tecvîd eserlerinden ayıran vasıflara değinilecektir.

2.1. Eserin Yazılış Amacı

Müellif, eserin yazılış amacını risâle başlıklı bölümde şöyle izah etmektedir: "Haddim olmayarak, Kur'an-ı 'Azîmü's-Şân'ı hızfa çalıştırdığım hâfiz

10 Salih Tanrıbuyruğu, *Muhîtü't-Tecvîd* (İzmir: keşişyan Matbaası, 1329), 1-31.

11 H. Salih Tanrıbuyruğu, *Kur'an-ı Kerim Usûl Cedveli-1* (İzmir: Tarakçı Matbaası, 1963), 3-10.

12 H. Salih Tanrıbuyruğu, *Kur'an-ı Kerim Okunuş Usûl Cedveli-2* (İzmir: Akay Matbaacılık ve Ticaret, 1996), 3-15; H. Salih Tanrıbuyruğu, *Muhîtü't-tecvîd, Kur'an-ı Kerim Okunuş Usûl Cedveli-1, Kur'an-ı Kerim Okunuş Usûl Cedveli-2* (İzmir: Albi Yayınları, 2014), 47-80.

efendilere tedris için tertibine muvaffak olduğum şu risâleyi; öğretmen ve öğretmen adayı olan bazı kişiler görüp, müslüman öğrencilerin istifadesi için yayın sahasına sürmem teklifinde bulundular. Bu ilme ait saygı değer üstatların bunca değerli eserleri ve özellikle Karabâş-ı Velî hazretlerinin tecvîdi varken, cürekârlık olur diye düşündümse de ısrar derecesine ulaşan tekliflere karşı ret cevabı vermeyi münasip görmedim. Risâlemizin tertibinde, *Cühdü'l-mukill*,¹³ *İthâfî fudalâi'l-beşer*,¹⁴ *İbn-i Kâsîh*¹⁵ ve *Cezerî Şerhleri*, değerli üstadlarımızdan

- 13 *Cühdü'l-mukill*, Saçaklızâde Mehmed Efendi tarafından kaleme alınmıştır. Bu kitabın mukaddime kısmında tecvid ilmi, kıraat imamları ve râvileri, lahn ve dişler konuları ele alınmış; daha sonraki kısımlarda ise maksat (harflerin sıfatları, on yedi mahreç, lâm ve râ harflerinin terkik ve tefhîmi, idğâm, vasl ve kat' hemzesi, med ve kasr, imâle, ictimâ'u'l-hemzeteyn, م zamirinin (hâ)sı ve hâ-i kinâye, cemî mîmi ve vakf), tecvîdü'l-Fâtiha, harfler ve (yâ)lar konuları işlenmiştir. İlgili eserde konular fasl, bahis, bâb, makâle ve hâl başlıkları altında açıklanmış; harflerin mahreç ve sıfatlarına değinilmiştir. Bu bağlamda tecvidin en önemli konusu olan harflerin mahreçleri ile harflerin terkîbi ve zâtî sıfatları on bir ana başlıkta genişçe anlatılmıştır. Konuyla ilgili bk. Mustafa Kemal Önder, "Tecvid İlminin Temel Kaynakları Bağlamında Harflerin Mahrec ve Sıfatları" (Doktora Tezi, Süleyman Demirel Ün.v. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2020), 24.
- 14 *İthâfî fudalâi'l-beşer*, Ahmed b. Muhammed b. Abdülgâni ed-Dimyâti el-Bennâ tarafından yazılmıştır. Müellif, hadis ve kıraat âlimi olup aynı zamanda Nakşibendî şeyhidir. Eser, on imamın kıraatlerine ek olarak İbn Muhaysın, Hasan-ı Basrî, Yezîdî ve A'meş'in kıraatlerini de içermektedir. Eserin giriş kısmında on dört imamla râvileri ve tarikleriyle ilgili bilgi verilmiş; ayrıca kıraat âdâbı, Hz. Osman'ın mushaflarındaki yazı kaideleri gibi konular ele alınmıştır. İsnâd ve dil açısından önemli açıklamaların yapıldığı ve sûrelerdeki kıraat farklılıklarının da işlendiği eserde yer yer âyetlerin sayılarından, resm-i hat farklılıklarından, farklı okuyuşların meydana getirdiği farklı manalardan ve fikhî meselelerden bahsedilmiştir. Eser Ali Muhammed ed-Dabbâ tarafından yapılan tahkikle Kahire'de (1359), tek cilt halinde İstanbul'da (1285) ve Şa'bân Muhammed İsmâil'in yaptığı tahkikle Beyrut'ta (1407/1987) yayın sahasına sürülmüştür. Bk. Tayyar Altıkulaç, "Bennâ, Ahmed b. Muhammed" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 5: 457-458.
- 15 3 Receb 716 yılında Bağdat'ta dünyaya gelmiş, Zilhicce 801 yılında vefat etmiştir. İlk öğrenimini Mısır'da tamamladıktan sonra arz yoluyla İsmâil b. Yûsuf el-Küfî'den Şâtıbî'nin Hırzû'l-emânî isimli eserini okumuş; ayrıca Meydûmî, İbnü'l-Cündî, İbn Ebû'l-Havâfir gibi kıraat âlimlerinden aşereyi bitirmiş ve icâzet almıştır. Kıraat alanında *Sirâcü'l-kârîi'l-mübtedî ve tezkârü'l-mukrîi'l-müntehî*, *Telhisü'l-fevâid ve takrîbü'l-mütebâid*, *Kurretü'l-ayn fi'l-feth ve'l-imâle ve beyne'l-lafzayn*, *Mustalahü'l-işârât fi'l-kırâati's-selâsete aşere'l-merviyeyti ani's-sikât*, *Tuhfetü'l-enâm fi'l-vakfi ale'l-hemze li-Hamza ve Hişâm*, *el-Kasîdetü'l-aleviyye fi'l-kırâati's-seb'*, *el-Emâlî şerhu'l-Kasîdeti'l-aleviyye fi'l-kırâati's-seb'*, *Muhtasarü'l-Emâlî fi şerhi'l-Kasîdeti'l-aleviyye fi'l-kırâati's-seb'* eserlerini kaleme almıştır. İbnü'l-Kâsîh, döneminin ileri gelen âlimleri arasında sayılmıştır. Müellif, İbnü'l Kâsîh'in hangi eserinden faydalandığını belirtmeden sadece ismini zikretmiştir. Bk. Mehmet Ali Sarı, "İbnü'l Kâsîh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21: 102-103.

faziletli Hacı Hâfız Süleyman Efendi'nin *Risâle-i Râiyye'si*¹⁶ ve diğer eserleri kaynak alınarak; gerekli olan konular metnen zikrolunmuş ve malûmat olmak üzere bazı hususlar dipnotta kaydedilmiştir. Ayrıca faydalı bilgiler başlığı altında bazı önemli bilgiler ilave edilmiştir. Mübtediliğime mebnî vâkî olan hatalarıma tesadüf olduğunda, muteber kaynaklara müracaatla tashîhine gayret gösterilmesini, bilhassa erbabından rica ederim."¹⁷

2.2. Eserin Mukaddimesi

Osmanlıca kaleme alınan risâlenin mukaddime kısmında müellif, tecvîd konularına giriş yaparak şunlara değinmiştir: “Tecvid; harfleri, mahrec ve sıfatlarına riâyetle nâzil olduğu vecih üzere okumaktır. Tecvîd ilminin nazârî konularını öğrenmek ve öğretmenin farz-ı kifâye, namazda okuyacağı kadar öğrenmenin de farz-ı ayn oluşunda âlimlerin ihtilafının olmadığını Âliyü'l-Kârî açıkça belirtmiştir. Bundan maksat, lahn-ı celîden muhafaza edecek kadar tecvîde riayet etmek gerekir. Hz. Peygamber (s.a.s), “Kur’ân-ı Kerîm’den bir âyeti öğrenmek, sizin için yüz rekat nafîle ibadetten hayırlıdır”¹⁸ buyurmuştur. İbadetlerde dört mezhep olup, bizim mezhebimiz İmâm-ı Âzam hazretlerinin mezhebi olduğu gibi; Kur’ân-ı Kerîm kıraatinde de on imam vardır. Bunlar; Nâfi, İbn-i Kesîr, Ebû Amr, İbn-i Âmir, Âsım, Hamza, Kisâî, Ca’fer, Ya’kûb ve Halef’tir. Her ne kadar bunlardan son üçünün kıraatinde ihtilaf ol-duysa da kabul edilen görüşe göre bunlar da mütevâtirdir. Bunlardan herhangi birine uyularak Kur’ân okunur. Her imamın ikişer çırağı vardır ki bunlara da râvî denir. Bizim kıraatimiz, İmâm Âsım’ın ikinci râvîsi olan Hafs’ın rivâyet ettiği kıraattir. En kolayı bu olduğundan gerek ülkemizde gerekse dünya ülke-

16 *Risâle-i râiyye*, Süleyman Vehbi Efendi tarafından kaleme alınmıştır. Eser, kıraat ilminin ve Kur’ân-ı Kerîm’in fazileti hakkında bilgi vererek başlayıp risâleyi yazma nedenleriyle devam etmektedir. Eser, ilm-i vücûh, tecvid ve kıraat ilminde râ harfini ele almaktadır. Süleyman Vehbi Efendi, eseri kaleme alırken *Neşr*, Nüveyrî’nin *Tayyibe Şerhi*, *Kitâbü’l-Hidâye*, *Kitâbü’l-Hâdî*, *Kitâbü’l-Tecrid*, *Zühri’l-erib*, *İbhâf’ile Zübde* adlı eserlerden istifade etmiştir. Bk. Ahmet Gökdemir, “Osmanlı Kıraat Eğitiminde XIX. Yüzyıl Mısır Tarikinin Arka Planı: Biyografik Bir İnceleme”, *İhya*, 5/1 (2019): 14, 15; <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/578575>.

17 Tanrıbuyruğu, *Mubtû’l-tecvîd*, 2.

18 Ebû Abdullâh Muhammed b. Yezid b. Mâce Mevlâ Rabia el-Kavîni, *Sünen-İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, trc. Haydar Hatipoğlu (İstanbul: Karaman Yayınları, 2012), 380.

lerinde çoğunlukla bu kabul edilmekte ve okunmaktadır.¹⁹ Mushaf-ı şeriflerin yazısı ve tecvidimiz hep bu kıraat üzere yazılmıştır.”²⁰

2.3. Eserde Yer Alan Konular

Eserdeki konular sırasıyla şu şekildedir:

1. Babü'l-Meddât
2. Medd-i Tabîî
3. Medd-i Muttasıl
4. Medd-i Munfasıl
5. Medd-i Lâzım
6. Medd-i Ârız
7. Medd-i Lîn
8. Tenvîn veya Nûn-u Sâkin
9. İhfâ
10. İzhâr
11. İklâb
12. İdgâm Me'al-Ğunne
13. İdgâm Bilâğunne
14. İdgâm Misleyn
15. İdgâm Mütecâniseyn
16. İdgâm Mütekâribeyn
17. İdgâm-ı Şemsiyye
18. İzhâr-ı Kameriyye
19. İdgâm
20. Kalkale
21. Lafzatullah
22. Hükümü'r-Râ
23. Zamir
24. Tenbîhât

19 İmam Nâfi'nin Kâlûn rivayeti Mısır ile Tunus'un bazı yörelerinin yanı sıra Libya'da; Vers rivayeti Tunus ile Mısır'ın bazı yöreleri, Cezayir'in tüm bölgeleri, Fas ve Sudan'da; Ebû Amr kıraati Sudan'da; Âsım'ın Hafs rivayeti ise tüm doğuda, Irak'ta ve Şam'da, Mısır'ın çoğu bölgesinde, Pakistan, Afganistan, Hindistan ve Türkiye'de okunmaktadır. Bk. Süleyman Kılıç-Murat Akkuş, "Mâide Süresi Bağlamında Nâfi', Ebû Amr ve Âsım Kıraatlerinin İncelenmesi", *İHYA/İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi*, 7/1 (Ocak-2021): 69.

20 Tanrıbuyruğu, *Muhitü't-tecvîd*, 3.

25. Fevâid

26. Mehâric-i Hurûf

2.3.1. Babü'l-Meddât

Müellif, meddin tanımını “bir harfi uzatmaktır” şeklinde yaptıktan sonra uzaması caiz olan harfleri harf-i med ve harf-i lîn olarak ikiye ayırmıştır. O, harf-i meddin vâv, yâ ve elif olduğunu, vâvın *أَوْتُوا* örneğindeki gibi sakin olup kendisinden önceki harfin de ötreli, yânın *قِيلَ* örneğinde olduğu gibi sakin olup kendisinden öncekinin harfin de esreli, elif’in ise *أَمَّا* örneğinde olduğu gibi sakin olup önceki harfin üstün olması durumunda med harfi olacağını beyan etmiştir.

Müellif, sebab-i meddin de hemze ve sükûn olmak üzere ikiye ayrıldığını söylemiştir. O, hemzenin iki çeşit olup ‘ayn ağzı (ء) şeklinde yazılırsa her zaman hemze; uzun l suretinde yazılırsa *أَخَذَ*, *سَأَلَ* örneklerindeki gibi harekeli ve *تَأْكُلُ* misalindeki gibi cezimli olursa yine hemze; eğer *قَالَ*, *وَمَا* sözcüklerindeki gibi hareke ve cezm olmazsa bu durumda elif olacağını ifade etmiştir. O, sükûnun ise cezm ve şedde olmak üzere iki çeşit olduğunu söylemiştir.

Müellif, med bahsini medd-i aslî ve medd-i fer’i olmak üzere ikiye ayırmaktadır. O, konuyla ilgili, medd-i aslînin medd-i tabîi olup bunu bir elif miktarı uzatmanın vacip olduğunu beyan etmiştir. O, medd-i fer’îyi ise medd-i tabîi üzerine ilave uzatmak şeklinde tanımlamıştır. O, fer’î meddi de beşe ayırır. Şöyle ki sebab-i med hemze olursa ya medd-i muttasıl ya da medd-i munfasıl; sükûn olursa medd-i lâzım, medd-i ârız veya medd-i lîn olur.²¹

2.3.2. Tenvîn veya Nûn-u Sâkin

Müellif, tenvîn ve nûn-u sâkinin kısa bir tanımını yapmış ve (أَيْمٍ) (عَظِيمًا) örneğindeki gibi iki esre ve iki ötrede durulduğunda cezm ile (عَظِيمًا) örneğindeki olduğu gibi iki üstünle durulduğunda ise tenvinin elife çevrilerek vakfedildiğini beyan etmiştir. Ancak yazar, *خَالَفَهُ* örneğinde bulunan yuvarlak tâ üzerindeki tenvinin okunmayıp tâ’nin de hâ’ye çevrileceğini söylemiştir. Müellif, bu bölümün devamında konuyla doğrudan ilgili olduğu için ihfâ, izhâr, iklâb, idğâm me‘âl-ğunne, idğâm bilâğunne ve idğâm-ı misleyn konularını işlemiş ve örneklerle pekiştirmiştir.²²

21 Tanrıbuyruğu, *Mubîtü't-tecvîd*, 9.

22 Tanrıbuyruğu, *Mubîtü't-tecvîd*, 13.

2.3.3. İdğâm

Müellif, idğâm'ın tanımını “bir harfi diğerine katıp bir buçuk harf miktarı okumaktır” şeklinde yaparak; idğâmı, tam ve nakıs olmak üzere ikiye ayırmıştır. Salih Efendi, tam idğâmı, harfin zâtının ve sıfatının tamamen kaybolması; nâkıs idğâmı ise zâtının kaybolup sıfatının baki kalması şeklinde ifade etmiştir. Ayrıca o, nâkıs idğâmı; لئن بسطت örneğindeki gibi itbâk sıfatının, مَن يَقُولُ بِمَغْفِرَةٍ وَأَجْرٍ الْمِ نَحْلُقُكُمْ misalindeki gibi isti'lâ sıfatının ve أَجْرٍ وَمَغْفِرَةٍ وَأَجْرٍ ifadelerinde olduğu üzere ğunne sıfatının baki kalması şeklinde üç başlıkta işlemiştir.

Ardından bu bölümde idğâm-ı misleyn, idğâm-ı mütecâniseyn, idğâm-ı mütekâribeyn, idğâm-ı şemsiyye ve izhâr-ı kameriyye konuları kısaca ele alınmıştır. İdğâm bahsinden sonra sırasıyla kalkale, lafzatullah, hükmür-râ ve zamirden bahsedilerek her birinin ahkâmına dair bilgiler verilmiştir.²³

2.3.4. Tenbîhât

Salih Efendi, bu başlık altında أَنَا hükmünde olan kelimeler, imâle, işmâm, teshîl, sâd ve sîn şeklinde okunan kelimeler, secde âyetleri, sekte, hâ-i sekt ve vakf konularını ele almıştır.²⁴

2.3.4.1. أَنَا hükmünde olan kelimeler

Bu kelimeler (قَوَارِيرًا),²⁵ (سَلَا سَلَا),²⁶ (السَّيْبِلَا),²⁷ (الرَّسُولَا),²⁸ (الظُّنُونَا),²⁹ (لَكِنَّ هُوَ)³⁰ ve (أَنَا)'dir.³¹ Yazar, bu yedi kelimenin vakf halinde elifle vasl halinde ise elifsiz okunacağını ifade etmiştir.³²

23 Tanrıbuyruğu, *Muhîtü't-tecvîd*, 16, 21.

24 Tanrıbuyruğu, *Muhîtü't-tecvîd*, 22.

25 İnsân, 76/15.

26 İnsân, 76/4. سَلَا سَلَا kelimesini vakf halinde iki vecih okumak caiz iken, سَلَا سَلَا şeklinde yazıldığında, vakf halinde سَلَا سَلَا şeklinde tek vecihle okunur. Bk Mü'min, 40/71.

27 Ahzâb, 33/67.

28 Ahzâb, 33/66.

29 Ahzâb, 33/10.

30 Kehf, 18/38.

31 İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kirââti'l-'aşr*, nşr. Ali Muhammed ed-Debbâ', (Mısır: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts), II, 142.

32 Tanrıbuyruğu, *Muhîtü't-tecvîd*, 22.

2.3.4.2. İmâle

Müellif, konunun Hafs rivâyetindeki tek örneği olan Hûd sûresindeki مَجْرِيهَا kelimesinin imâle ile okunacağını; yani râ'dan sonra olan elif'in yâ'ya meylettirilip râ'nın ince okunacağını beyan etmiştir.³³

2.3.4.3. İsmâm

Hafs rivâyetinde işmâmın iki çeşit olduğunu belirten müellif, ilk olarak medd-i ârızda sükundan sonra dudakların yumularak yapıldığı işmâmı, ikinci olarak da Yûsuf sûresinde bulunan (لَا تَوَمَّنًا)³⁴ kelimesindeki nûn'un üzerinde yapılan işmâmı açıklamıştır.³⁵

2.3.4.4. Teshîl

Salih efendi, Fussilet sûresindeki (ءَأَعْجَبِي)³⁶ kelimesindeki ikinci hemzenin hemze ile elif arasında bir sesle okunacağını ifade etmiştir.³⁷

2.3.4.5. Sâd ve Sîn Okunan Kelimeler

Müellif, Bakara (بَيِّضُطُ)³⁸ ve A'raf sûresindeki (بَضِطَّةً)³⁹ kelimelerinde sâd yerine sîn ile okunacağını; Tûr sûresindeki (أَمْ هُمُ الْمُصَيِّطُونَ)⁴⁰ ifadesinde ise hem sâd hem de sîn ile okumanın câiz olup öncelikli vechin sâd olduğunu belirtmiştir.⁴¹

2.3.4.6. Secde Âyetleri

Tanrıbuyruğu, Kur'ân'da bulunan on dört secde âyetinin hepsinde secde yapmanın vacip olduğunu beyan etmiştir.⁴²

33 Tanrıbuyruğu, *Mubîtü't-tecvîd*, 22.

34 Yûsuf, 12/11.

35 Tanrıbuyruğu, *Mubîtü't-tecvîd*, 22.

36 Fussilet, 41/44.

37 Tanrıbuyruğu, *Mubîtü't-tecvîd*, 22.

38 Bakara, 2/245.

39 A'râf, 7/69.

40 Tûr, 52/37.

41 Tanrıbuyruğu, *Mubîtü't-tecvîd*, 23.

42 Tanrıbuyruğu, *Mubîtü't-tecvîd*, 23.

2.3.4.7. Sekte

Yazar, mezkûr konuyu, “sekte, iki kelime arasında soluk almadan sesi kesmektir” şeklinde tanımlayıp Kur’ân’da geçen Kehf sûresinin 1 ve 2. âyetlerinde (مِنْ مَرِّ قَدَنَا *),⁴³ Yâsîn sûresi 52. âyette (مِنْ مَرِّ قَدَنَا *),⁴⁴ Kıyâme sûresi 27. âyette (رَاقٍ *),⁴⁵ ve Mutaffifin sûresi 14. âyette (رَانَ * بَلَّ *),⁴⁶ sekte yapılacağını zikretmiştir. Ayrıca O, Kıyâme ve Mutaffifin’deki sektelelerin tek kelime olarak anlaşılma ihtimalinden dolayı sadece sekte vechiyle okunmasının elzem olduğunu söylemiştir.⁴⁷

2.3.4.8. Hâ-i Sekt

Hâ-i sektele, Kur’ân’ı Kerîm’de dokuz yerde yedi kelime olarak bulunmaktadır.⁴⁸ Bunlar sırasıyla şunlardır; (لَمْ يَسْتَهْ),⁴⁹ (اَقْتَدِهْ),⁵⁰ (كِتَابِيَهْ),⁵¹ (حِسَابِيَهْ),⁵² (مَالِيَهْ),⁵³ (سُلْطَانِيَهْ),⁵⁴ (مَاهِيَهْ).⁵⁵ Müellif sonları cezmlı olan bu kelimelerin vasıl halinde sekte yapılarak okunması gerektiğini ifade etmiştir.⁵⁶

43 Bu ayette sekte yapılmasının nedeni ise (قَيْمًا) kelimesinin (عَوَجًا)ın sıfatı gibi anlaşılmasına engel olmaktır. Çünkü aralarında sıfat-mevsûf ilişkisi bulunmamaktadır. Bk. Abdurrahman Çetin, *Kur’an Okuma Esasları*, 53. Baskı (Bursa: Emin Yayınları, 2021), 254.

44 Bu âyette sekte yapılmasının nedeni, kâfirlerin sözünün (مِنْ مَرِّ قَدَنَا) kelimesinde bitip, müminlerin veya meleklerin sözünün (هَذَا) sözcüğüyle başlamasından dolayı, kâfirlerle müminlerin sözünü ayırt etmektir. Bk. Çetin, *Kur’an Okuma Esasları*, 254.

45 Burada sekte yapılmasının nedeni, (مِنْ) ve (رَاقٍ) kelimelerinin ayrı sözcük olduğunu belirtmek ve “çorbacı” anlamına gelen (مَرَّاقٍ) kelimesiyle karışmasının önüne geçmektir. Bk. Çetin, *Kur’an Okuma Esasları*, 254.

46 Bu ayette sekte yapılmasının nedeni, (بَلَّ) ve (رَانَ) kelimelerinin ayrı birer sözcük olduğunu belirtmek ve “küpçü” anlamına gelen (بَرَّانٍ) kelimesiyle karışmasının önüne geçmektir. Bk. Çetin, *Kur’an Okuma Esasları*, 254.

47 Tanrıbuyruğu, *Muhitü't-tecvîd*, 23.

48 İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, II, 142; Muhammed b. Ebî Bekir el-Mer’âşî, *Cühdü'l-mukull*, nşr. Sâlim Kaddûrî Hamed (Umman: Dâru'l-Ammâr, 1169/2001), 284-285.

49 Bakara, 2/259.

50 En’âm, 6/90

51 Hâkka, 69/19-25.

52 Hâkka, 69/20-26.

53 Hâkka, 69/28.

54 Hâkka, 69/29.

55 Kâria, 101/10.

56 Bazı kelimelerin harflerini veya hareketlerini belirtmek için kelimelerin sonuna ilave edilen sâkin hâ (ه)lara hâ-i sekt denmektedir. Bu harf, yazım açısından zamire benzenmektedir. Ancak zamirler harekeli, hâ-i sektele ise harekesizdirler. Bütün kıraat imamları vakf halinde ittifakla

2.3.4.9. Vakf

Müellif, vakfın tarifini “soluk almakla beraber sesi kesmektir” şeklinde yaparak durak işaretlerini gösteren ق ف ص ج ز ص ق ق ف harflerini zikretmiştir. O, bu secâvendlerin en kuvvetlesinin م (vakf-ı lâzım), ج ط ve ج ‘in olduğu kelimede durmanın daha faziletli, ق ف ص ج ز duraklarında ise geçmenin evla olduğunu söylemiştir. Ayrıca o, لا ، (•• .••)، ع duraklarına da değinmiştir.⁵⁷

2.3.5. Fevâid

Müellif, bu başlık altında sırasıyla istiâze, besmele, vakf ve vasl halinde iki vecih câiz olan kelimeler, vakf halinde iki, vasl halinde bir vecih olan sözcükler, vakf halinde bir vecih vasl halinde iki vecih olan ifadeler, kendisinden başlayınca iki vecih kendinden öncekine vasl halinde ise bir vecih câiz olanlarla lâhn ve Kur’ân kıraatinde usûller konularını ele almıştır. Bu konular sırasıyla aşağıda ele alınacaktır.⁵⁸

2.3.5.1. İstiâze

Eserdeki bilgilere göre Kur’ân okunmaya ilk defa başlanıldığında اَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنْ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ demek sünnettir. Tilâvet esnasında konuşma olduğunda eğer bu durum Kur’ân ile alakalı ise tekrar istiâze gerekmemektedir. Kur’ân’la ilgili değilse, velev ki selâm vermek olsun, yeniden eûzü çekmek gerekmektedir.⁵⁹

2.3.5.2. Besmele

Esere göre sûrelerin başında besmele, Hanefî mezhebinde Kur’ân’dan sayılıyor ise de o sûreden bir cüz olmayıp (sûrenin ilk âyeti değil) iki sûre arasını ayırmak için gelmiştir. Ayrıca besmele, Tевbe sûresinin evvelinde mekrûh

hâ-i sekt yapmışlar; vasl halinde hâ-i sekt hususunda ise ihtilaf etmişlerdir. İmâm Âsım, hem vasl hem de vakf halinde hâ-i sektleri sâkin olarak okumaktadır. Buna göre hâ-i sekitlerde hafif bir şekilde sekte yapmak câiz olduğu gibi terk etmek de câizdir. Ancak sekte yapmak daha evlâdır. Bk. Mustafa Kılıç, “Kıraat İlminde Hâ-i Sekt”, *Usul İslam Araştırmaları Dergisi*, 35 (2021), 21-54; Tanrıbuyruğu, *Muhîtü’l-tecvîd*, 23.

57 Tanrıbuyruğu, *Muhîtü’l-tecvîd*, 24-25.

58 Tanrıbuyruğu, *Muhîtü’l-tecvîd*, 26.

59 Tanrıbuyruğu, *Muhîtü’l-tecvîd*, 26.

olup, diğer sûrelerin başında ise sünnettir. Hz. İbn Abbâs, Hz. Ali'ye bu hususu sorduğunda; o, “Tevbe sûresi harp ve tehdit için indirildi; besmele ise rahmet ve kurtuluşa delâlet ettiğinden, terk olundu” cevabını vermiştir. Risâleyle göre Tevbe sûresi ve diğer sûrelerin ilk âyetlerinden başlamayan kimse muhayerdir. Zira müjde âyetlerinde besmele çekmek; azap âyetlerinde ise terk etmek evlâdır.

İki sûre arası besmele ile okunması meselesinde ise sûrenin son harfini besmeleye vaslederek besmele üzerinde vakf (durmak) câiz değildir ve yasaklanmıştır. Zira bu durum, bescmelenin, sûrenin son harfine bağılı olduğunu akla getirir; yani besmele sûrenin sonuna ait vehmini vermektedir.⁶⁰

2.3.5.3. Vakf ve Vasl Halinde İki Vech Câiz Olan Kelimeler

Müellif, bu kısımda İmâm Âsım'ın ikinci râvîsi Hafs'a göre vakf ve vasl halinde iki vecih ile kıraati câiz olan kelimelerin on beş tane olup bunların sırasıyla (كُلُّ) ⁶⁶, (كَهَيْعَصَ) ⁶⁵, (حَمَّ عَسَقَ) ⁶⁴, (لَا تَأْمَنَّا) ⁶³, (اللَّهُ) ⁶², (الْتُنُّ) ⁶¹, (الذَّكْرَيْنِ) ⁶⁷, (فَزِقِ) ⁶⁸, (ضَعْفًا) ⁶⁹, (الْمُصَيِّرُونَ) ⁷⁰, (الْمَ نَحْلُقُكُمْ) ⁷¹ ifadeleri olduğunu ve bunlarda öncelikli vecihleri ifade etmiştir.⁷²

2.3.5.4. Vakf Halinde İki, Vasl Halinde Bir Vecih Olan Kelimeler

Salih Efendi, bu başlık altında, Hafs rivâyetinde vakf halinde iki, vasl halinde bir vecih olan kelimelerin sayısının on üç tane ve bunların sırasıyla

60 Tanrıbuyruğu, *Muhîtü't-tecvîd*, 26.

61 En'âm, 6/143-144.

62 Yûnus, 10/51-91.

63 Yûnus, 10/59; Naml, 27/59.

64 Yûsuf, 12/11.

65 Şûrâ, 42/1-2.

66 Meryem, 19/1.

67 Şu'arâ, 26/45.

68 Rûm, 30/54. Aynı âyette iki tane geçmektedir.

69 Rûm, 30/54.

70 Tûr, 52/37.

71 Mürselât, 77/20.

72 Tanrıbuyruğu, *Muhîtü't-tecvîd*, 28.

(أَنْ أَسْرَ),⁷⁷ (فَأَسْرَ),⁷⁶ (مُلْكُ مِصْرَ),⁷⁵ (وَقَالُوا الدَّخُلُوا مِصْرَ),⁷⁴ (مِنْ مِصْرَ),⁷³ (بِمِصْرَ),⁷⁸ (عَيْنَ الْقِطْرِ),⁷⁹ (فَمَا أُتِينِ يَ),⁸⁰ (سَلَا سِلَا),⁸¹ kelimeleri olduğunu; ayrıca vakf halinde iki vecihten hangisinin öncelikli olduğunu beyan etmiştir.⁸²

2.3.5.5. Vakf Halinde Bir Vecih, Vasl Halinde

İki Vecih Olan Kelimeler

Müellif, Hafs rivayetine göre vakf halinde bir, vasl halinde ise iki vecihle okunan yerlerin Kur'ân-ı Kerîm'de sadece Âl-i İmrân sûresinin (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ * اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ) ⁸³ âyetlerine ait olduğunu; yine لَمْ ile هُوَ arasında vasledilerek okunduğunda, لَمْ'in sonundaki mîmi üstünle (مِيمٌ) ve (مِيمٌ)deki meddin ise birinci vechinin tûlla (dört elif), ikinci vechinin de kasrla (bir elif) (أَلِفٌ لَّامٌ) olduğu beyan etmiştir.⁸⁴

2.3.5.6. Kendisinden Başlanınca İki, Kendinden Öncekine

Vasl Halinde ise Bir Vechin Câiz Olduğu Kelimeler

Tanrıbuyruğu, Hucurât sûresindeki (بِئْسَ الْأِسْمُ)⁸⁵ lafzında (الْإِسْمُ) kelimelerinden başlanarak okunduğunda iki vechin söz konusu olduğunu söylemiştir. O, burada birinci vechin (الْإِسْمُ) şeklinde hemze ile ikincisinde ise hemzeyi terk ile (لِاسْمُ) suretinde; eğer (بِئْسَ) den başlanacak olursa bir vecihle (بِئْسَ الْأِسْمُ) şeklinde okunması gerektiğini açıkça belirtmiştir. Ayrıca o, birden fazla vecihle okunan yerlerin namazda okunacağı zamanlarda yalnız bir

73 Yûnus, 10/87.

74 Yûsuf, 12/21.

75 Yûsuf, 12/29.

76 Zuhruf, 43/51.

77 Hûd, 11/81; Hicr, 15/65; Duhân, 44/23.

78 Tâhâ, 20/77; Şu'arâ, 26/52

79 Sebe', 34/12.

80 Neml, 27/36.

81 İnsân, 76/4.

82 Tanrıbuyruğu, *Mubtû'ât-tecvîd*, 28.

83 Âl-i İmrân, 3/1-2.

84 Tanrıbuyruğu, *Mubtû'ât-tecvîd*, 28.

85 Hucurât, 49/11.

vecihle; namaz dışında ise fem-i muhsin ve üstattan okuyan kimseler için, her ikisinin de okunması gerektiğini beyan etmiştir.⁸⁶

2.3.5.7. Lahn

Müellif, konuyu, Hz. Peygamber'in, "أَقْرَأُوا الْقُرْآنَ بِلُحُونِ الْعَرَبِ وَأَصْوَاتِهَا" "Kur'an'ı Arap lahnı ve sesi üzerine okuyunuz. Sizi fık ehlî ve kitap ehlinin lahnleri üzere okumaktan sakındırırım"⁸⁷ hadisi bağlamında ele almıştır. Salih Efendi, burada kastedilen lahnın iki türlü olup birincisinin, iyi kabul edilen ve emredilen lahn anlamına gelip akıcı ve güzel bir sesle külfetsiz zorlama yapmadan okumak olduğunu; ikincisinin ise teğannî denilen ve yasaklanan lahn olduğunu beyan etmiştir. Ardından o, bu bahsi lahn-ı celî ve lahn-ı hafî şeklinde ikiye ayırmıştır. Yazar, lahn-ı celî'yi bir harfin lâzımı sıfatlarını terk ederek ve diğer harfe kalbederek⁸⁸ harfe yapılan ziyade⁸⁹ veya noksanlık (hareke ve sükûnları değiştirmek) olarak açıklamış ve bunun hükmünün haram olduğunu beyan etmiştir. O, lahn-ı hafî'yi de kendi içinde ikiye ayırarak ilkini âvâm tabakasının, dikkat edip ayırt edebileceği lahn, ikincisinin ise rânın tekrîri⁹⁰ ve nûnun tatnîni⁹¹ gibi sadece maharetli ve uzman okuyucuların fark edebileceği türden yanlışlar olduğunu ifade etmiştir.⁹²

2.3.5.8. Kur'an Kıraatinde Usûller

Salih Efendi, Kur'an kıraatindeki usulleri; tahkîk, tedvîr ve hadr olmak üzere üçe ayırmaktadır. O, tahkîki, medlerde ve sıfatlarda câiz olduğu derece aşırılı titizlik göstererek yavaş okumak olarak tanımlar. Buna göre medd-i muttasıl ve medd-i munfasıl, dört yahut beş; medd-i lâzım ve medd-i ârız, dört; medd-i

86 Tanrıbuyruğu, *Muhitü't-tecvîd*, 28.

87 es-Süyûtî, *el-İtkân*, I, 256.

88 Meselâ dâd (ض) harfinin lâzımı sıfatlarından istifâledir ki mahrecinde uzayıp biraz vızıltı ile okunur. Bu sıfatı terk, lahn-ı celî olmakla haramdır. Genellikle kalın dâl (د) gibi okunan dâd, bu kabildendir. Bk. Tanrıbuyruğu, *Muhitü't-tecvîd*, 28.

89 Genellikle vakfederek med harfi ziyade ettikleri gibi. Zamanımızda pek çoktur. Burada kastedilen, bir elif meddi fazla uzatmayıp; med olmayan hareketli bir harfi medli gibi okumaktır. كَتَبَ yi كَتَّبَ demek gibi. Medd-i tabii'yi bir eliften fazla uzatmanın lahn-ı celî olmaması gerekir. Bk. Tanrıbuyruğu, *Muhitü't-tecvîd*, 32 .

90 Tekrîr: Tekrar edilmesi ve çatallı telaffuz edilmesidir. Bk. Tanrıbuyruğu, *Muhitü't-tecvîd*, 32 .

91 Tatnîn: Aşırı dalgalı gunne yapılmasıdır. Bk. Tanrıbuyruğu, *Muhitü't-tecvîd*, 32 .

92 Tanrıbuyruğu, *Muhitü't-tecvîd*, 28-29.

lîn ise üç elif çekilerek okunur. Yazar, hadr usûlunu ise tecvîd kâidelerini uygulayarak hızlı okumak şeklinde tanımlar. Buna göre medd-i muttasıl, iki; medd-i munfasıl ve medd-i ârız, bir; medd-i lâzım da üç elif uzatılarak okunur. Bir edvir vardır ki müellif, bunu, ayrıntısına girmeden, hadr ile tahkîk arasında bir okuyuş olarak tanımlamıştır. Ayrıca O, İbnü'l-Cezerî'nin *Mukaddimesi*'ndeki

”وَالْأَخْذُ بِالتَّجْوِيدِ حَتْمٌ لَّازِمٌ مَنْ لَمْ يُجَوِّدِ الْقُرْآنَ أَثِمَ“
 ”لِأَنَّهُ بِهِ الْإِلَهُ أَنْزَلَ وَهَكَذَا مِنْهُ إِلَيْنَا وَصَلَا“

(Kur'ân-ı Kerîm'i tecvid ile üstattan öğrenmek lâzımdır. Tecvîdsiz okuyan kimse günahkârdır. Zira Allah Teâlâ Hazretleri, onu tecvîd ile indirdi ve bizlere de böylece ulaştırıldı) beyitleriyle konuyu tamamlamıştır.⁹³

2.3.6. Mehâric-i Hurûf

Müellif, harflerin mahreçlerinin boğaz, dil, dudak, ağız boşluğu ve geniz olmak üzere beş azaya ayrıldığını ifade etmiştir. O, boğazda üç mahreç bölgesi bulunup en aşağısından (ا، ه) harflerinin, ortasından (ع، ح) harflerinin, en yukarısından ise (غ، خ) harflerin çıkacağını belirtmiştir. Salih Efendi, dil azasından on mahreç bulunup dilin kökü ile karşısından (ق), kâf (ق) mahrecinin bir parmak önünden (ك), dilin ortasından (ي، ش، ج)، yâ (ي) mahrecinin sol yahut sağ tarafından dil yanıyla onun hizasında (أَصْرَاشِ) tâbir olunan azı dişlerinden (ض)، sağ yahut sol dil ucuna doğru yanıyla karşısı olan damaktan (ل)، dil ucuyla üst ön dişlerin etlerinden (ن)، dilin gayet ucu, bir miktar arkasıyla karşısı olan damaktan (ر)، dil ucuyla üst ön dişlerin yarısından yukarıda (ط، ت، د)، dil ucuyla alt dişlerin yarısından yukarıda (ز، ص، س)، dil ucunun üstü ile üst dişlerin uçlarından ise (ظ، ذ، ث) harflerinin çıktığını beyan etmiştir. Yazar, dudak azasında da iki mahreç bölgesi bulunup ön dişler ile alt dudağın iç tarafından (ف)، iki dudağın arasından (و، م، ب) harflerinin çıktığını bâ (ب) ile mîm (م)'in dudağın birbirine değmesiyle, vâvın ise iki dudağın öne doğru uzamasıyla çıkacağını ifade etmiştir.

Müellif, boğaz, dil ve dudaktan çıkan mahreçlere muhakkak mahreç tabiri kullanıldığını belirtmiştir. Salih Efendi, ağız boşluğunun, med harfleri

93 Tanrıbuyruğu, *Mubtû'at-tecvîd*, 30.

olan (ا، و، ی) harflerinin; genizin ise gunnenin mahreci olduğunu belirtmiş ve bunlar için mukadder mahreç tabiri kullanıldığını ifade etmiştir. Müellif son olarak ağız boşluğu ve geniz ile beraber harflerin mahreçlerinin sayısının on yediye ulaştığını ifade ederek konuyu tamamlamıştır.⁹⁴

Müellif eserini aşağıdaki dua ile bitirmiştir.⁹⁵

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي وَحَدَّهُ أَوَّلًا وَآخِرًا وَظَاهِرًا وَبَاطِنًا
وَصَلَاتُهُ عَلَى سَيِّدِ الْخَلْقِ مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَصَحْبِهِ وَسَلَامُهُ عَلَيْهِ وَعَلَيْهِمْ أَجْمَعِينَ
وَعَفَرَ اللَّهُ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِمَنْ عَلَّمَنِي حَرْفًا
بِفَضْلِكَ وَإِحْسَانِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ.

Sonuç

Muhammed Salih Tanrıbuyruğu, Osmanlı'nın son devrinde yetişmiş, tecvid ve kıraat alanında telif ortaya koymuş kıymetli bir ilim adamıdır. Müellifin on dört eserinden biri olan *Muhîtü't-tecvîd* isimli bu risale içerdiği mevzular itibariyle hem kıraat hem tecvîd ilmi açısından değerli bir çalışmadır. Haddizatında müellif, risâlenin yazılış amacını hâfızlık yapan kendi talebelerinin faydalanması için yazmıştır ve fakat Kur'ân öğretmenleri tarafından risâle kıymetli görülüp müelliften basımı talep edilince yazarınca yayınlanmasına karar verilmiştir. Eser, kıraat ve tecvîd mevzularıyla mündemiç olup Osmanlıca olarak kalem alınmıştır. Müellif, risâlede konuları anlaşılır ve sade bir dille ele almıştır.

Salih Efendi, mukaddime bölümünde tecvidin tarifi, hükmü, on imam, Kur'ân okumanın fazileti, İmâm-ı Âsım'ın ikinci râvîsi olan Hafs hazretlerinin rivâyetinin dünya genelinde rağbet edilme nedenleri, tecvidin ve mushafların Hafs rivâyeti üzerine yazılmasına değinmiş; bu kısmın devamında ise meddât, medd-i tabîi, medd-i munfasıl, medd-i muttasıl, medd-i lâzım, medd-i lîn, medd-i ârız, tenvîn veya nûn-u sâkin, izhâr, ihfâ, iklab, idğâm-ı bilâğunne, idğâm-ı mealğunne, idğâm-ı misleyn, idğâm-ı mütekâribeyn, idğâm-ı mü-

94 Tanrıbuyruğu, *Muhîtü't-tecvîd*, 30,31.

95 Hamd, önce ve sonda, zahirde ve bâtında tek olan Allah'a mahsustur. Salât ve selâm âlemlerin efendisi Muhammed'e, âline, ashabına ve bütün inananların üzerine olsun. Ey merhametlilerin en merhametlisi, lütuf ve ihsanıyla beni anna-babamı ve bana bir harf bile öğretenleri bağışla.

tenâniseyn, izhâr-ı kameriyye, idğâm-ı şemsiyye, idğâm, hükmü'r-râ, kalkale, zamir ve lafzatullah değinmiştir. Yazar, dipnotlarda ise hap bilgi niteliğindeki ayrıntılara yer vermiştir.

Risâlede tecvîd konuları akabinde fevâit, tenbihât ve mehâric-i hurûf başlıkları bulunmaktadır. Tenbihât kısmında نأ hükmünde olan kelimeler, iş-mâm, imâle, teshîl, sîn (س) sâd (ص) şeklinde okunan kelimeler, sekte, secde âyetinin hükmü vakf ve hâ-i sekt konularına yer verilirken; fevâid bölümünde ise istiâze, besmele, kendinden öncekine vasl halinde bir vech câiz olan kelimeler, vakfda iki, vasl halinde bir vech olan kelimeler, vakf ve vasl halinde iki vech câiz olan kelimeler, kendisinden başlayınca iki vech, vakf halinde bir vech, vasl halinde iki vech olan kelimeler, Kur'ân kıraatinde usûl ve lahn konuları kısa, öz ve sade bir dille işlenmiştir. Eserin mehâric-i hurûf kısmında ise harflerin mahreci beş azaya (boğaz, dudak, ağız boşluğu, dil ve geniz) ayrılmış ve harflerin bunların hangi kısmından çıktığı teker teker işlenmiştir.

Müellif, Risâleye kaynaklık edecek eserlerden bahsederken bazen eser ismini bazen de sadece müellif ismiyle yetinmiştir. Ayrıca müellifin faydalandığı kaynaklar eserin ifade kısmında zikredilmiş olmasına rağmen, hangi konuda hangi eserden istifade ettiğine değinilmemiştir. Risâlede konular işlenirken genel bilgiler ana metinde, ayrıntı sayılabilecek bilgiler ise dipnotta yer almaktadır.

Risâlede işlenen konular diğer eserlerle mukayese edildiğinde sistematik bir şekilde işlendiği görülmektedir. Diğer tecvid eserlerinden ayrılan yönü fevâit ve tenbihat başlıkları altında Kur'ân kıraatına dair önemli konuların işlenmesidir. Ayrıca eserde sıfatlar konusuna yer verilmemiştir.

Sonuç itibariyle Salih Tanrıbuyruğu'nun bu risâlesinde, Hafs rivâyetindeki konular, temel kaynaklardan faydalanılarak Kur'ân talebelerinin ve muallimlerinin kolaylıkla anlayabileceği şekilde hazırlanmıştır.

Kaynakça

Akkuş, Murat. "İbnü'l-Cezerî'de İndirac Usûlü", *Uluslararası İbnü'l-Cezerî Sempozyumu*. 1-25. Ankara: DİB Yay, 2021.

Altıkulaç, Tayyar. "Bennâ, Ahmed b. Muhammed" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5: 457-458. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Bolay, Süleyman Hayri. "Akseki, Ahmet Hamdi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2: 293-295. İstanbul: TDV yayınları, 1989.

- Çetin, Abdurramhan. *Kur'an Okuma Esasları*. 53. Baskı. Bursa: Emin Yayınları, 2021.
- Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid b. Mâce Mevlâ Rabia el-Kazvîni. *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*. trc. Haydar Hatipoğlu. İstanbul: Karaman Yayınları, 2012.
- Gökdemir, Ahmet. "Osmanlı Kıraat Eğitiminde XIX. Yüzyıl Mısır Tarikinin Arka Planı: Biyografik Bir İnceleme". *İhya*. 5/1 (2019): 14,15, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/578575>.
- İbnu'l-Cezerî. *en-Neşr fi'l-kırâati'l-'aşr*. Thk. Ali Muhammed ed-Debbâ'. Mısır: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.
- Kılıç, Mustafa. "Kıraat İlminde Hâ-i Sekt", *Usul İslam Araştırmaları Dergisi*, 21-54. 35, 2021.
- Kılıç, Süleyman - Akkuş,Murat. "Mâide Süresi Bağlamında Nâfi', Ebû Amr ve Âsım Kıraatlerinin İncelenmesi", *IHYA/İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi*, 7/1 (Ocak-2021): 69-90.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı. "İzmir İl Kültür ve Turizm Bakanlığı". erişim: 21 Ekim 2021: <https://izmir.ktb.gov.tr/TR-210571/tarihi-camiler.html>.
- Kütükoğlu, Mübahat. "İzmir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23: 526-529. İstanbul: TDV yayınları, 2001.
- Önder, Mustafa Kemal. *Tecvid İlminin Temel Kaynakları Bağlamında Harflerin Mahreç ve Sıfatları*. Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2020.
- Şaçaklızâde, Muhammed b. Ebî Bekr el-Mer'âşî. *Cühdül-mukill*. nşr. Salim Kudûrî Hamid, Umman: Dâru'l-Ammâr, 1169/2001.
- Sarı, Mehmet Ali. "İbnu'l Kâsîh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21: 102-103. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Tanrıbuyruğu, H. H. Salih. *İslâm İtikadı ve Ehli Sünnet İtikatları. İmân'ın Şubeleri, İbadetlerimiz*. İzmir: Tıbyan Yayıncılık, 2007.
- Tanrıbuyruğu, H. H. Salih. *Kur'an-ı Kerim Usûl Cedveli-1*. İzmir: Tarakçı Matbaası, 1963.
- Tanrıbuyruğu, H. H. Salih. *Kur'an-ı Kerim Usûl Cedveli-2*. İzmir: Akay Matbaacılık ve Ticaret, 1996.
- Tanrıbuyruğu, H. H. Salih. *Muhitü't-Tecvid, Kur'an-ı Kerim Okunuş Usûl Cedveli-1. Kur'an-ı Kerim Okunuş Usûl Cedveli-2*. İzmir: Albi Yayınları, 2014.
- Tanrıbuyruğu, Salih. *Muhitü't-tecvîd*, İzmir: Keşişyan Matbaası, 1329.

